

ETIMOLÓGIÁK

FALK NÓRA

ETIMOLÓGIÁK
10 000 magyar szó eredete

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2009

AZ ÉKESSZÓLÁS KISKÖNYVTÁRA 10.

Sorozatszerkesztő

BÁRDOSI VILMOS, KISS GÁBOR

Lektor

KICSISÁNDOR ANDRÁS

Első kiadás, 2009

ISSN 1786-4925

ISBN 978 963 9902 26 8

© Falk Nóra, 2009

Kiadja a Tinta Könyvkiadó, Budapest
A kiadásért felel: a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Temesi Viola
Műszaki szerkesztő: Heiszer Erika

Minden jog fenntartva.
A jogtulajdonosok előzetes engedélye nélkül a mű
sem részleteiben, sem egészében semmilyen eljárással
nem reprodukálható.

BEVEZETŐ

KEDVCSINÁLÓ

Szeretnek-e úszni az uszkárok? Bozontos lesz-e, aki bozotosba téved? Büdös-e, aki büszke? És vajon miért tűnik egy komoly ember komornak?

Ezeken is elmerenghet, és számos más – komolyabb – kérdésre is választ kaphat az olvasó, ha kitartóan forgatja ezt a kis etimológiai szótárt.

Mintegy 10 000 szavunk eredete ismerhető meg belőle, köztük ősi és újabb, nyelvünkben még meg sem gyökerezett szavakkal. Persze etimológiai szótárak születtek korábban is – ezekből ad ízelítőt a felhasznált művek jegyzéke alább –, ezúttal azonban egy könnyen kezelhető művet kívántunk összeállítani. Könnyen kezelhető, fizikai és szellemi értelemben egyaránt. A *Tinta Könyvkiadó* sorozata, *Az ékesszólás kiskönyvtára* kézbe simuló kötetei talán kevésbé riasztóak, mint az eddig megjelent, hasonló jellegű, esetenként több kötetes szótárak. A szavak eredetét pedig igyekeztünk közérthető formában, a legfontosabb információkat összefoglalva megfogalmazni.

S hogy az olvasó ne botorkáljon botor módon a szócikkek között, következzen néhány hasznos tudnivaló a szótörténet mibenlétéről és szótárírásról.

AZ ETIMOLÓGIA NÉHÁNY FONTOS FOGALMA, SZAKKIFEJEZÉSE

AZ ŐSI SZÓKÉSZLET

A magyar nyelv ősi szókészletét az uráli, a finnugor és az ugor kori szavak alkotják.

Uráli kori szavak

Uráli kornak nevezzük a finnugor (köztük a magyar) és a szamojéd népek együttélésének időszakát. A korszak az uráli nyelvcsalád e két fő ágának az elválásával, legkésőbb Kr. e. 3000 táján ért véget.

Az uráli korból származó szavaink között ott találjuk számos alapigé-
ket, valamint testrészneveket, rokonságneveket, természeti jelenségek neveit,
állatneveket, névmásokat, illetve névmástöveket.

Ezek többsége egykor egy vagy két szótagú volt, és rövid magánhang-
zóra végződött. A magyarban a tövégi magánhangzó jellemzően lekopott,
így a két szótagos szavak is egy szótagosokká váltak.

hal² fn Ősi, uráli kori szó.

hogy¹ hsz Egy ősi, uráli kori szótő
származéka.

megy ige menni Ősi, uráli kori szó.

ős fn Ősi, uráli kori szó.

szem fn Ősi, uráli kori szó.

te nm Ősi, uráli kori szó.

víz fn Ősi, uráli kori szó.

A szótár forgatása során természetesen találkozhatunk olyan, két (eset-
leg több) szótagos szavakkal is, melyeket szintén a szókészlet ősi rétegéhez
sorolhatunk. Alaktani felépítésüket tekintve ezek származékok, tehát
belső keletkezésű szavak, de önmagukban nem kimutatható – *önállóan nem
adatokhozható* – tövük még az uráli, finnugor vagy ugor korban keletkezett.

fárad ige A → *fáraszt* ige tövével azo-
nos ősi, uráli kori szótő származéka.

felhő fn A → *felleg* főnév tövével
azonos ősi, finnugor kori szótő szár-
mazéka.

Finnugor kori szavak

Finnugor kornak a finnugor népek együttélésének időszakát nevezzük. Ez
a korszak legfőljebb Kr. e. 2000-ig tartott, végét a finn-permi (ide tartozik
többek között a finn és az észt) és az ugor ág (a magyar ide tartozik) szétválá-
sa jelentette.

év fn Ősi, finnugor kori szó.

facsar ige Ősi, finnugor kori szó.

fajd *fn* Ósi, finnugor kori szó.

kéj *fn* Ósi, finnugor kori szó.

kell *ige* Ósi, finnugor kori szó.

szel *ige* Ósi, finnugor kori szó.

új *mn* Ósi, finnugor kori szó.

Ugor kori szavak

Az uráli nyelvcsalád ugor ágát az obi-ugorok és a magyarok alkotják. Legközelebbi nyelvrokonaink, a vogulok és az osztjákok ősei ma is az Ob folyó mentén élnek (innen az összefoglaló nevük), a magyarság idővel délebbre és nyugatabbra húzódtott. Az obi-ugorok és a magyarok szétválása Kr. e. 1000 és 500 között történt, ekkorra tehető tehát az ugor kor vége.

alom *fn* Ósi, ugor kori szó.

csókol *ige* Valószínűleg ősi, ugor kori szó.

eb *fn* (régi, hiv) Ósi, ugor kori szó.

ló *fn* Ósi, ugor kori szó.

IDEGEN NYELVEKBŐL ÁTVETT SZÓELEMEK

Jövevényszavak, nemzetközi szavak, vándorszavak, idegen szavak, tükörfordítások

JÖVEVÉNYSZAVAK

Bizonyos más, idegen nyelvekből régebben átvett szavakat nyelvérzékünk már szokványos magyar szavaknak tekint, idegen voltukat nem érzékeljük. Ezeket a magyar nyelvben meghonosodott, a nyelvbe (például a ragozási rendszerbe) beépült, ahhoz illeszkedő szavakat nevezzük jövevényszavaknak.

Szóátvétel általában olyankor történik, ha az átvevő nyelvnek valamely új fogalom megnevezéséhez új szóra van szüksége. De arra is van példa, hogy az idegen nyelvekből átvett szó egy korábbi szóval párhuzamosan használatos.

Iráni jövevényszavak

A régebbi (ős- és ó-) iráni jövevényszavak

A magyarság az uráli átjáró vidékén iráni népek (szkíták, szarmaták) szomszédságába került. Kereskedelmi kapcsolatban állt velük, és az állattartás fejlettebb formáját is ekkor kezdte elsajátítani.

nemez *fn* Iráni jövevényszó.

tehén *fn* Vitatott eredetű. Vagy iráni jövevényszó, vagy egy ősi, uráli kori szó származéka.

tej *fn* Iráni jövevényszó.

A későbbi iráni (alán) jövevényszavak

További vándorlásai során a magyarság egy újabb iráni néppel, az alánokkal került kapcsolatba.

asszony *fn* Alán jövevényszó.

ezer *szn* Iráni (valószínűleg alán) jövevényszó.

kard *fn* Iráni (talán alán) jövevényszó.

Török jövevényszavak

A honfoglalás előtti, ótörök jövevényszavak

Ótörök jövevényszavaink többsége az 5. és 9. század között került nyelvünkbe.

A magyarság az 5. század második felében a Kaukázus és a Fekete-tenger vidékére költözött, ahol különböző nyelvű török népcsoportokkal (pl. onogurokkal, volgai bolgárokkal, kazárokkal) került kapcsolatba. A honfoglalás előtt átvett, ótörök jövevényszavaink esetén nem lehet megállapítani, hogy azok pontosan mely nyelvből kerültek a magyarba, azaz mely nyelv volt az ún. közvetlen átadó nyelv. Az azonban tény, hogy e török népek nyelvei két főbb típusba sorolhatók: vagy a csuvasos, vagy a köztörök típusba tartoznak. Különböző nyelvi (hangtani) szempontok alapján elmondható, hogy a honfoglalás előtti magyarra elsősorban a csuvasos típusú nyelvek hatottak.

szék *fn* Honfoglalás előtti török jövevényszó.

szél¹ [légmozgás] *fn* Honfoglalás előtti, csuvasos típusú török jövevénytípusú szó.

szór *ige* Honfoglalás előtti török jövevénytípusú szó.

szőlő *fn* Honfoglalás előtti, csuvasos típusú török jövevénytípusú szó.

A honfoglalás utáni (besenyő, kun és oszmán-török) jövevénytípusok

A honfoglalás után a magyarok már nyelvileg is meghatározható török népekkel érintkeztek. A 10. századtól besenyők, 1239-től pedig, a mongolok elől menekülve kunok telepedtek le Magyarországon. Ezek az eredetileg köztörök nyelveket beszélő népcsoportok később, néhány évszázad alatt beolvadtak a magyarságba.

A 15–17. század folyamán őseink oszmán-törökökkel, a hajdani Oszmán Birodalom lakosságával kerültek érintkezésbe.

basa *fn* Oszmán-török jövevénytípusú szó.

buzogány *fn* Kétszeres átvételű török (kun és oszmán-török) jövevénytípusú szó.

csősz *fn* Valószínűleg besenyő jövevénytípusú szó.

komondor *fn* Török eredetű kun jövevénytípusú szó.

özön *fn* (vál) Bizonytalan eredetű, feltehetően kun vagy besenyő jövevénytípusú szó.

Az Oszmán Birodalom terjeszkedésének következtében a 16. századra az oszmán-török nyelv perzsa és arab jövevénytípusokkal bővült: az ilyen szavaknál lehetőség szerint a végső forrást is megadjuk.

baksis *fn* Perzsa eredetű oszmán-török jövevénytípusú szó.

Előfordulhat, hogy egy oszmán-török eredetű szó nem közvetlenül, hanem egy harmadik, ún. közvetítő nyelv révén került a magyarba. Például *bogrács* szavunk oszmán-török eredetű. Az oszmán-török szót átvette a horvát-szerb, onnan pedig átkerült a magyarba: a közvetlen átadó nyelv alapján horvát-szerb jövevényszónak tekintjük.

bogrács *fn* Oszmán-török eredetű horvát-szerb jövevényszó.

tambura *fn* Oszmán-török, végső soron arab eredetű horvát-szerb jövevényszó.

Szláv jövevényszavak

A szláv elnevezés egy nyelvcsaládot jelöl. Ennek tagjai a déli (horvát-szerb, szlovén, bolgár), a nyugati (cseh, szlovák, lengyel) és a keleti (orosz, ukrán) szláv nyelvek, melyek a Kárpát-medencében letelepedett őseink nyelvére egyaránt hatottak.

berkenye *fn* Déli szláv vagy szlovák jövevényszó.

bodza *fn* Déli szláv jövevényszó.

borostyán¹ [növény] *fn* Szláv, valószínűleg horvát-szerb jövevényszó.

cirok *fn* Horvát-szerb vagy szlovén jövevényszó.

galuska *fn* Lengyel jövevényszó.

karácsony *fn* Déli szláv, valószínűleg bolgár jövevényszó.

kocka *fn* Nyugati szláv, valószínűleg cseh jövevényszó.

komornyik *fn* Cseh vagy szlovák jövevényszó.

mezsgye *fn* Bolgár jövevényszó.

potroh *fn* Orosz vagy ukrán jövevényszó.

Német jövevényszavak

A német a 12. századtól kezdve, több hullámban hatott nyelvünkre. A német nyelv erős nyelvjárási tagozódása sok esetben a magyarba került átvételekben is felismerhető, erre utalnak a zárójelben szereplő szűkítő meghatározások.

pöröly *fn* Német jövevényszó.

prézli *fn* Német (bajor-osztrák) jövevényszó.

tracsol *ige* (biz) Német (ausztriai német) jövevényszó.

valcer *fn* Német (ausztriai német) jövevényszó.

vekker *fn* Német (ausztriai német) jövevényszó.

vekni *fn* Német (bajor-osztrák) jövevényszó.

Latin jövevényszavak

A latin nyelv hatása a 11. század óta követhető nyomon. A kereszténység felvétele megkívánta az egyház nyelvének, azaz a latinnak az ismeretét és használatát, s középkori írásbeliségünk is túlnyomórészt latin nyelvű volt. A reformáció korában a tudományok nyelve a latin volt, majd a 17. század második felétől kezdve a gazdaság, a közigazgatás, a jog nyelveként is a latin szolgált.

Újlatin jövevényszavak

A magyar nyelv története során több újlatin nyelvvel is érintkezett. Az újlatin nyelvek közé tartozik többek között az olasz, a spanyol, a katalán, a portugál, a francia és a román.

A mai újlatin nyelvek az ún. vulgáris latinból, pontosabban ennek különböző (területi és társadalmi) változataiból származnak. Vulgáris latinnak a Római Birodalom lakosságának általánosan használt köznyelvét nevezzük.

Francia jövevényszavak

A francia eredetű szavaink nagy része a 12–13. századi francia–magyar kapcsolatoknak köszönhető. A 18. századi átvételek német közvetítéssel kerültek a magyarba.

parketta *fn* Francia eredetű német jövevényszó.

passzíroz *ige* Francia eredetű német jövevényszó.

patisszon *fn* Francia jövevényszó.

szeánsz *fn* Francia jövevényszó.

tabló *fn* Francia jövevényszó.

tárgy *fn* Francia jövevényszó.

Olasz jövevényszavak

Olasz szavak a 12. századtól kezdve kerülnek nyelvünkbe.

Olasz jövevényszavaink jelentős része az északolasz nyelvterületről, a velencei nyelvjárásból való.

digó *fn* Olasz (északolasz) jövevényszó.

ereklje *fn* Valószínűleg olasz (északolasz) jövevényszó.

karnevál *fn* Olasz (északolasz) jövevényszó.

tombola *fn* Olasz jövevényszó.

torzsa *fn* Olasz jövevényszó.

Az itáliai (később az olasz) kultúra hatása a 18–19. században főként német nyelvi közvetítéssel, Bécsen keresztül jutott el hozzánk.

kommandó *fn* Olasz eredetű német jövevényszó.

lárifári *msz* (biz) Olasz eredetű német jövevényszó.

paraván *fn* Végső soron olasz eredetű német jövevényszó.

Román jövevényszavak

Román jövevényszavaink jellemzően az erdélyi román nyelvjárásokból kerültek át hozzánk.

cimbora *fn* Román jövevényszó.

furulya *fn* Román jövevényszó.

málé *mn* Román jövevényszó.

tokány *fn* Román jövevényszó.

NEMZETKÖZI MŰVELTSÉGSZAVAK**Nemzetközi szavak**

Nemzetközi (műveltség-)szavaknak nevezzük az anyagi és szellemi művelődés terjedése révén több nyelvbe, hasonló hangalakban és jelentésben bekerült szavakat. Ezek jelentős hányadának végső eredete az antik (görög, latin) kultúrákban keresendő, más részük újabban, a modern technika fejlődését követve keletkezett.

dinamika *fn* Latin, végső soron görög eredetű nemzetközi szó.

diszkosz *fn* Görög eredetű nemzetközi szó.

hektár *fn* Görög és latin elemekből álló nemzetközi szó.

helikopter *fn* Végső soron görög elemekből keletkezett nemzetközi szó.

hérosz *fn* Latin, végső soron görög eredetű nemzetközi szó.

hibrid *mn, fn* Latin eredetű nemzetközi szó.

higiénia *fn* Latin, végső soron görög eredetű nemzetközi szó.

hoki *fn* (biz) Angol eredetű nemzetközi szó.

A nemzetközi szavak esetén további érdekes információt rejt a közvetítő nyelv megnevezése egy-egy szócikkben.

pedál *fn* Olasz, végső soron latin eredetű nemzetközi szó.

rezsim *fn* Francia, végső soron latin eredetű nemzetközi szó.

Vándorszavak

A nemzetközi műveltségszavaknak egy korábbi rétegét alkotják a vándorszavak, melyek jellemzően az egyház, a kereskedelem, a hadviselés útján terjedtek el.

kujon *fn* (biz) Olasz, végső soron latin eredetű vándorszó.

patkány *fn* Bizánci görög eredetű vándorszó.

porcelán *fn* Olasz, végső soron latin eredetű vándorszó.

Idegen szavak

Azokat a más nyelvekből átvett szavakat, amelyeket a laikus nyelvérzék idegennek érez, s amelyek (még) nem honosodtak meg a magyarban – szemben a jövevényszavakkal –, idegen szavaknak szokás nevezni. Ezek voltaképpen a jövevényszavak legfiatalabb rétegét alkotják, ám használatuk mind szélesebb körűvé válásával fokozatosan beolvadnak az átvevő nyelvbe, esetünkben a magyarba. Kezdetben jellemzően az eredeti alakjukban használatosak, idővel azonban megjelenhet és elterjedhet magyaros írásmódjuk is, mely akár ki is szoríthatja az eredeti alakot. Szótárunk nem tükrözi e fáziskülönbségeket: például a már magyaros írásmóddal használatos *díler* (< ang *dealer*), *biznisz* (< ang *business*) főnevek éppúgy jövevényszavakként szerepelnek, mint a szintén angol eredetű *call-girl* vagy *after-shave* szavak.

Tükörfordítások

Az idegen nyelvekből való átvételek sajátos csoportját alkotják a tükörszók vagy tükörfordítások. Ezek értelemszerűen mindig idegen mintára keletkeznek: az átvevő nyelv nem átveszi az idegen nyelvi elemet, hanem lefordítja

azt. A *gyufa* főnevünk mintájául például a német *Zündholz* összetétel áll, melynek tagjai a *zünden* 'meggyújt' ige és a *Holz* 'fa(anyag)' főnév:

gyufa *fn* Német mintára, tükörfordítás-sal alkotott nyelvújítás kori összetétel; *gyú* 'gyújtó': a → *gyújt* ige rövidítésével jött létre + → *fa*.

Esetenként a mintául szolgáló idegen szónak csupán egy elemét lefordítva jön létre egy-egy új szó: ezt a szóalkotási módot részfordításnak nevezzük.

jugoszláv *mn, fn* Horvát-szerb mintára, részfordítással alkotott összetétel: *jug* 'dél (égtáj)': horvát-szerb szó + → *szláv*.

kontaktlencse *fn* Német mintára, részfordítással alkotott összetétel; *kontakt* 'érintkezés, érintkező' német szó + → *lencse*.

BELSŐ KELETKEZÉSŰ SZAVAK

Szókincsünk legnagyobb csoportját azok a szavak alkotják, amelyek nem tartoznak az ősi (uráli, finnugor vagy ugor) örökséghez, és nem is idegen nyelvekből való átvételek. Ezeket összefoglaló néven belső keletkezésű szavaknak nevezzük: vagy szóteremtéssel, vagy szóalkotással jöttek-jönnek létre.

SZÓTEREMTÉS

A **szóteremtéssel keletkezett szavak** közös jellemzője, hogy nem állnak etimológiai kapcsolatban a nyelv már meglévő – ősi vagy idegen eredetű – elemeivel. Keletkezésük fő motívuma vagy önkéntelen, érzelmi hangkitörés, vagy a jelentéstartalom hangalakkal való kifejezése. Az előbbieket az **indulatszavak**, az utóbbiak a **hangutánzó** és a **hangfestő** (az ún. onomatopoeitikus) szavak.

huj *isz* Önkéntelen hangkitörésből keletkezett indulatszó.

tyúha *isz* Önkéntelen hangkitörésből keletkezett indulatszó.

ujjé *isz* Önkéntelen hangkitörésből keletkezett indulatszó.

baba *fn* Hangutánzó eredetű gyermeknyelvi szó, összefügghet a → *báb* főnévvel.

béget *ige* Hangutánzó eredetű szó.

biccent *ige* Hangfestő eredetű szó.

hadonászik *ige* Hangutánzó-hangfestő eredetű szó, töve azonos a → *hadar* ige tövével.

SZÓALKOTÁS

A **szóalkotással keletkezett szavak** a nyelvünkben már meglévő elemekből jöttek-jönnek létre. Alapjuk, azaz tövük lehet akár ősi, akár idegen eredetű, akár belső szóteremtéssel keletkezett szó vagy szóelem is.

A szóalkotásnak számos módja van:

Képzés

Egy már meglévő alapszóhoz vagy szótőhöz képzőt illesztve új szót, ún. származékszót hozhatunk létre.

aláz *ige* Az *alá* határozószó származéka.

ámul *ige* Az → *ámít* ige tövével azonos hangfestő eredetű szó származéka.

büszke *mn* A → *bűz* főnév származéka.

higgad *ige* A → *híg* melléknév származéka.

holló *fn* Ősi, uráli kori szótő származéka.

hülye *mn* A → *hül* ige származéka.

Egy tőhöz több képzőt illetve többszörösen képzett származékot kapunk:

pilledt *mn* Az ingadozó mozgást megjelenítő *pill-* tő többszörösen képzett származéka.

verejték *fn* **veríték** A → *ver* ige többszörösen képzett származéka.

Előfordul, hogy a szótő önállóan nem fordul elő, azaz önállóan nem adatható, csupán a belőle képzett származékokat ismerjük.

mocsok *fn* Egy önállóan nem adatható szótő származéka.

roncsol *ige* Egy önállóan nem adatható szótő származéka. A tő vitatott eredetű, vagy a → *rogy*, → *rongy* szavak tövével függ össze, vagy a → *romlik*, → *ront* igék szótövével azonos.

siheder *fn* (kissé rosszalló) Egy önállóan nem adatható szótő származéka.

Elvonás, rövidülés

Egy vagy több szóelem vagy szóelemnek hitt szórész elvonásával is létrehozhatunk új szavakat:

billi *fn* (biz) Szórövidüléssel keletkezett a német eredetű *serbli* ~ *serbéli* 'éjjeliedény' főnévből.

botor *mn* (vál) Elvonással keletkezett a → *botorkál* igéből.

cigi *fn* (biz) Szóelvonással és kicsinyítő képzővel keletkezett a → *cigaretta* főnévből.

fröccs *fn* (biz) Szóelvonással keletkezett a → *fröccsen* igéből.

kicsi *mn, fn* Szörövidüléssel keletkezett a → *kicsiny* melléknév *kicsin* alakváltozatából.

roncs *fn* Nyelvújítás kori elvonás a → *roncsol* igéből.

Szóhasadás

Ha egy szónak több alakváltozata van, s ezek – párhuzamos alak- és jelentésmegoszlás következtében – eltérő jelentésű, önálló szavakká fejlődnek, szóhasadásról beszélünk.

bozontos *mn* Szóhasadással keletkezett a → *bozót* főnév *bozótos* származékából.

ciripel *ige* Szóhasadással keletkezett a → *csiripel* igéből.

csel *fn* A → *csal* ige szóhasadással elkülönült magas hangrendű párja.

komoly *mn* A → *komor* melléknév szóhasadással elkülönült párja.

rigmus *fn* Szóhasadással keletkezett a → *ritmus* főnévből.

sekély *mn* Szóhasadással különült el a → *csekély* melléknévtől.

Szóvegyülés

Két szó elemeinek keveredéséből (vagy tudatos „vegyítéséből”) is születhet új szó:

csőr *fn* Szóvegyüléssel keletkezett a → *cső* és az → *orr* főnévből a nyelvújítás korában.

csupasz *mn* Szóvegyüléssel keletkezett a → *csupa* és a *kopasz* (lásd: → *kopik*) szavakból.

Összetétel

Két vagy több szó összekapcsolásával szóösszetételeket, összetett szavakat hozhatunk létre:

semmittevő *mn* (rosszalló) Összetétel; *semmit*: a → *semmi* főnév ragozott alakja + *tevő*: a → *tesz* ige származéka.

stoplámpa *fn* Összetétel; *stop*: angol eredetű nemzetközi szó + → *lámpa*.

Összetétel létrejöhet **mondattani tapadással** is. Ilyenkor mondatban gyakran egymás mellett előforduló szavak „tapadnak össze”:

mielőbb *hsz* Mondattani tapadással keletkezett összetétel a *minél előbb* szókapcsolat alapján: → *mi*² + → *előbb*.

senki *nm, fn* Mondattani tapadással keletkezett összetétel: → *sem* + → *ki*¹.

A **szószaporító összetételek** elő- és utótagja ugyanazt jelenti:

bazsarózsa *fn* Szószaporító összetétel; *bazsar* 'bazsarózsa': déli szláv jövevényszó + → *rózsa*.

Az **elhomályosult összetételek** összetettségét ma már nem ismerjük fel, az elő- és az utótagot már nem tudjuk elkülöníteni egymástól.

arc *fn* Elhomályosult összetétel: → *orr* + *szá* 'száj' (lásd: → *száj*).

ünne *fn* Elhomályosult összetétel; *igy* 'szent': régi nyelvi, török eredetű szó + → *nap*.

Ragszilárdulás

Ha egy szótőhöz több toldalék kapcsolódik, ám ezek határai elmosódnak s így a szóalak mintegy elemezhetetlenné válik, megszilárdult ragos alakulatok jönnek létre.

bele *hsz, ik A* → *bél* főnév *bel* változatának megszilárdult ragos alakulata.

pusztán *hsz A* → *puszta* melléknév megszilárdult ragos alakulata.

után *nu Az* → *út* főnév megszilárdult ragos alakulata.

Köznevesülés

Vannak olyan szavak, melyek tulajdonnevek köznévvé válásával keletkeztek:

fukar *mn* Német jövevényszó, a *Fugger* kereskedőcsalád nevének köznevesülésével keletkezett.

garbó *fn* Greta *Garbo* svéd színésznő nevének köznevesülésével keletkezett.

zsilett *fn* A cégalapító King Camp *Gillette* nevét őrző angol márkanév köznevesülésével keletkezett (a magyarba a német közvetítette).

SEGÍTSÉG A SZÓTÁRFORGATÓNAK

SZÁMOK, JELEK, RÖVIDÍTÉSEK

A **homonimák**, azaz az azonos alakú, de eltérő jelentésű szavak természetesen külön szócikkben, de indexszámokkal ellátva szerepelnek. A valódi homonimák között történeti kapcsolat nincs:

áll¹ *ige* Ósi, finnugor kori szó.

áll² *fn* Ósi, finnugor kori szó.

A fenti példában szereplő ige és főnév egyaránt ősi, finnugor kori szó, azonban a rokon nyelvek adatai alapján rekonstruálható, kikövetkeztethető finnugor kori alakjuk – melynek bemutatása nem célja szótárunknak – nem azonos.

Abban az esetben, ha a homonimák szófaja megegyezik, [ ]-ben megadjuk a **szavak jelentését** vagy **körülírását** is. Egyéb szavaknál ezt nem tesszük, hiszen szótárunk nem értelmező szótár.

méh¹ [rovar] *fn* Ósi, finnugor kori szó.

méh² [anyaméh] *fn* Valószínűleg szláv jövevényszó.

Gyakran találkozunk a szócikkekben nyilakkal. A → azt jelzi, hogy az utána álló szóalak önálló szócikként is megtalálható a szótárban.

ismérv *fn* (vál) Az → *ismer* ige *ismér* alakváltozatának nyelvújítás kori származéka.

Számos szócikkben az etimológiai meghatározást II után további szóalakok követik: ezek a címszóból képzett származékok. A nyelvújítási mozgalom idején, tehát a 18. század végén, a 19. század elején alkotott származékok a lista végén kiskapitális betűtípussal szerepelnek.

úszik *ige* Ósi, uráli kori szó. II *usza-*
dék, úzás, úzkál, úszó → *USZÁLY,*
→ *USZKÁR, USZODA, USZONY*

Minden esetben meghatározzuk a címszó szófaját: például az *ismérv* szavunk főnév, az *úszik* pedig ige. Néhány szófaj elnevezését rövidítve közöljük. Ezek a következők:

fn – főnév

hsz – határozószó

ik – igekötő

in – igenév
ksz – kötőszó
mn – melléknév
msz – mondatszó, módosítószó
nm – névmás
nu – névutó
szn – számnév

Egyes szavaknál a szófaji besorolás után ( )-ben a címszó stílusminősítése is megtalálható. E minősítések között szintén találunk rövidítéseket:

biz – bizalmas
gyerm – gyermeknyelvi
hiv – hivatalos
vál – választékos

A FELHASZNÁLT MŰVEK JEGYZÉKE

- Benkő Loránd (főszerk.): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- Benkő Loránd (főszerk.): Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995.
- Eőry Vilma (főszerk.): Értelmező szótár+. I–II. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007.
- Pusztai Ferenc (főszerk.): Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- Tótfalusi István: Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- Zaicz Gábor (főszerk.): Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006.